

בכוח הזכות

חוץ מחילופי השלטון שהיו חיוניים לדמוקרטיה הישראלית, הוביל מנחם בגין שורה של שינויים עמוקים וחשובים בדמותה של ישראל - במדיניות, בתרבות ובאתוס הלאומי

בנאום הניצחון שנשא בליל ראש חודש סיוון תשל"ז (17 במאי 1977), קבע מנחם בגין במילים נחרצות: "הלילה הזה חל מפנה בתולדות העם היהודי והתנועה הציונית". ארבעים שנה אחרי אותו לילה חגיגי במצודת-זאב, יש טעם לשאול: האם באמת היו תוצאות הבחירות לכנסת התשיעית בבחינת מפנה היסטורי כה מרחיק לכת? יש אומרים שאין די בפרספקטיבה של ארבעים שנה להערכה היסטורית שקולה ומלאה. ייתכן; ובכל זאת, פרק הזמן שחלף מקנה לנו יכולת מסוימת להעריך את משמעות המאורע. כמבט לאחור, האם הביאו חילופי השלטון לידי מפנה בעל ממדים היסטוריים?

אין לזלזל בחילופי השלטון כשלעצמם, בפעם הראשונה בתולדות המדינה. אין דמוקרטיה בלי חילופי שלטון. בהכרעת העם בבחירות ובהעברה החלקה של השלטון, הגיעה ישראל לבגרות דמוקרטית. אך יותר מעצם החילופין, סיכום פעולותיהן של שתי הממשלות בראשות בגין מלמד שאכן חל מפנה מהותי לפני ארבעים שנה - במדיניות החוץ והביטחון, במדיניות הכלכלית והחברתית, בתרבות, בזהות ובאתוס הלאומי.

לקראת הבחירות הגדיר בגין את מטרת המדיניות בנוגע לשטחי ארץ ישראל שלא היו בידנינו לפני מלחמת ששת הימים, במילים "מניעת ריבונות וזה בארץ ישראל ממערב לירדן". בניגוד לדרכה של תנועת העבודה שחתרה לפשרה טריטוריאלית, כלומר לחלוקת הארץ, בהתאם לקו שעיצבה לפני שמונים שנה בפולמוס סביב המלצותיה של ועדת פיל, הייתה דרכו של בגין, בעקבות ז'בוטינסקי, שלילת רעיון החלוקה. היסוד הוא כוח הזכות ההיסטורית של העם היהודי על ארץ ישראל בשלמותה, זכות כלפי העבר וכלפי דורות העתיד גם יחד שהיא, כהגדרתו, "משולבת בזכות העם היהודי לביטחון ולשלום".

כדי להשיג מטרה זו חידש בגין את שיח הזכויות הן כלפי פנים והן כלפי חוץ, ובהקשר זה העלה את התביעה למניעת ריבונות וזה ממערב לירדן. זה היה מפנה לא רק ברמה האידיאולוגית אלא גם ברמה הדיפלומטית, ובמיוחד בפולמוס הממושך והנוקב עם הנשיא קרטור על חוקיות ההתנחלות ועל סמכויות האוטונומיה לערבים הפלסטינים ביהודה, שומרון וכלל ארבע הארבעים הפלסטינים הריבוניות, אולם בכל הזדמנות שב ואמר שחבלי ארץ אלו שלנו הם ולא נעזבם.

וכך כתב בגין לנשיא רונלד רייגן, בתשובה לתוכניתו שתבעה מישראל למסור לירדן את רוב שטח יהודה ושומרון: "במלחמה תוקפנית, בפלישה, כבש המלך עבדאללה חלקים מיהודה ושומרון ב-1948, ובמלחמה של הגנה עצמית מוצרפת ביותר ב-1967, אחרי שהותקפנו על ידי המלך חוסיין, שחררנו, בעזרת השם, חלק זה של מולדתנו. יהודה ושומרון לעולם לא

בגין ראה בתוכנית האוטונומיה את החלופה המציאותית היחידה למדינה פלסטינית שאותה שלל, אך ההתפתחויות ההיסטוריות והפוליטיות, ובעיקר רצח סאדאת, סיכלו כל התקדמות

יהיו עוד 'הגדה המערבית' של הממלכה ההאשמית של הירדן, אשר הוקמה על ידי הקולוניאליזם הבריטי".

הראשון להפצין, הראשון לפנות

כדי להבטיח שחלקים אלו של הארץ יישארו בידי ישראל לתמיד, פעל בגין בשני כיוונים: מצד אחד הקמת התנחלויות בכל מקום שבו התאפשר הדבר מבחינה משפטית - כידוע, הוא היה קנאי לשלטון החוק ועליונות המשפט. מצד אחר הוא העלה את תוכנית האוטונומיה לתושבים הערבים של יהודה, שומרון ועזה. במעשה ההתנחלות ראה בגין אמצעי למניעת חלוקתה של הארץ, על ידי יצירת מצב בלתי הפיך מבחינה גיאוגרפית ודמוגרפית.

תוכנית האוטונומיה היא הצד השני של המטבע: הערבים ינהלו את ענייניהם בעצמם, תינתן להם אפשרות לבקש אזרחות ישראלית או לשמור על אזרחותם הירדנית - "לא נהיה רודזיה", אמר בגין בכנסת - וכך יישמרו זכויות האזרח בלי לסכן את הרוב היהודי ממערב לירדן. הוא ראה בתוכניתו זו את החלופה המציאותית היחידה למדינה פלסטינית שאותה שלל, אך ההתפתחויות ההיסטוריות והפוליטיות, ובעיקר רצח סאדאת, סיכלו כל התקדמות.

רעיון האוטונומיה הועלה במסגרת המשא ומתן לשלום עם מצרים. מיד עם היוודע תוצאות הבחירות החל בגין במגעים דיפלומטיים להשכנת שלום עם מצרים. שר החוץ משה דיין נשלח למגעים מוקדמים במרוקו עם נציגו של סאדאת, ובגין עצמו פעל באמצעות האמריקנים, הרומנים והאייראנים כדי לשכנע את סאדאת לפתוח במו"מ. בניגוד לדרכן של ממשלות המערך, הוא גילה גמישות בקשר לנהלי המו"מ. אחרי ביקור סאדאת בירושלים - רק אז ולא לפני כן - הציע בגין לסגת לגבול הבינלאומי עם מצרים, במסגרת חוזה שלום. זאת

בגין ולשמאלו נאור בישיבת ממשלה. למטה: נאור כיום צילומים: משה מילנו, לע"מ, מרים צחי

בניגוד למערך, שגרס פשרה טריטוריאלית בכל הגזרות, ובסיני תבע להחזיק בשטח שבין אל-עריש בצפון לשארם אישיח ברדרום, גם לכשייכון השלום. למען השלום עם מצרים היה בגין מוכן, אחרי לבטים, למה ששום ממשלה בהנהגת תנועת העבודה לא הייתה מוכנה לו בעבר: לפנות יישובים בלי אילוץ ביטחוני. ספק אם הייתה ממשלת שרון יכולה לעשות מה שעשתה בחבל עזה ובצפון השומרון, אלמלא התקדים שנקבע בסיני.

הסיבה לגמישותו של בגין כלפי מצרים הייתה הכרתו שאם תצא מצרים ממעגל העימות, לא תהיה עוד קואליציה ערבית שתאיים על עצם קיומה של מדינת ישראל כנשק קונבנציונלי. כדי לטרפד גם איום כנשק בלתי מקובל פיתח את 'דוקטרינת בגין', ולפיה ישראל לא תוכל, בשל ממדיה הגיאוגרפיים, לאפשר לאויביה להצטייד כנשק להשמדת המונים. ההחלטה להפציץ את הכור הגרעיני בעיראק הייתה תקדים היסטורי: מעולם לא נעשה כדבר הזה לפני כן, ואחר כך עשתה זאת ארה"ב בעיראק ולפי מקורות זרים ישראל עשתה זאת בסוריה.

הפצצת הכור הגרעיני של עיראק ביטאה שינוי נוסף באסטרטגיה של ישראל: שימוש ביכולת הצבאית גם כשיש ברידה, ולא רק כשאין ברידה. זהו אחד הלקחים שביקש ללמוד מן ההיסטוריה של המאה העשרים באירופה, והוא יישם אותו במלחמת לבנון הראשונה. במלחמה זו הרסה ישראל את כוחו הצבאי של אש"ף, והוא נאלץ לצאת לתוניסיה הרחוקה. אולם מחיר הדמים הכבד של מלחמה זו, לצד ההסתבכות המדינית והכלכלית שבעקבותיה, הטילו על בגין מעמסה מוסרית ורגשית קשה ביותר. הוא לא האשים את מי שהוליקוהו שולל, וקיים את הכתוב במגילת איכה: "ישב בדר וידום כי נטל עליו".

המפנה שחוללה ממשלת בגין בא לידי ביטוי גם בראשית הליברליזציה של כלכלת ישראל, במפעל שיקום השכונות, ובהבטחת הכנסה על ידי הביטוח הלאומי. נושאים אלו ראויים למאמר נפרד. את המפנה הרעיוני נוכל לסכם ביצירת אתוס לאומי חדש, שמרכיביו הם זיקה עמוקה למסורת הדתית, כבוד למסורות התרבותיות של כל עדות ישראל, לגיטימציה של ארגוני המחתרת אצ"ל ולח"י ומלחמתם על חירות האומה, והשינוי הדרמטי שחל במעמדם הפוליטי של נציגי הציבור הדתי-לאומי והחרדי. מדינת ישראל שמסר מנחם בגין ליצחק שמיר בסתיו 1983 הייתה יהודית יותר, הרבה יותר מהמדינה שקיבל מידי יצחק רבין באביב 1977.

מבחנו של מפנה היסטורי הוא בהתמדתו. עד כה עמדו בעינם רוב מרכיביו של המפנה. רק הקורא אחריית מראשית יודע מה צופן העתיד. ●

פרופ' אריה נאור היה מזכיר הממשלה הראשון בממשלת בגין (1977-1982), וכיום הוא ראש החוג לפוליטיקה ותקשורת במכללה האקדמית 'הדסה' בירושלים